

ODLUKA CIRKVI OD ŠTÁTU – PODMIENKA A NEVYHNUTNÝ PREDPOKLAD ROZVOJA MODERNEJ OBČIANSKEJ SPOLOČNOSTI

Štefan Surmánek*

Resume

The qualitative change in the political system in Slovakia after 1989 could but reflect both on the position of churches and clerical societies and on the internal focus and intuitional accomplishment of ecclesiastic policy of the state under the conditions of democratic organization of social relations. It turned out that the fundamental question of the post-November ecclesiastic policy of the state would be the problem of shaping the new approach to churches and ecclesiastic societies, the problem of their financial and material support, respect of their autonomous positions and operation, etc. Or, put differently, the democratic transformation of the Slovak society brought the need for a new definition of how the state and church should coexist in a plural democratic system. Therefore, quite logically, the fundamental topic of a multitude of discussions and statements of competent ecclesiastic and political actors became the problem to work out the principles and methods for the accomplishment of various models of coexistence; the most popular being the separation of churches from the state. This liberal model, answering the needs of modern democratic state for mutually settled relations between them, due to various, mostly subjectively determined factors, did not find support from either clerical or political subjects. This, therefore, predetermined, to quite a large extent, the character of development and orientation of the state, weakened its laic essence and at the same time, fortified the clericalization of the political and public life in our country.

Key words: the churches, the separation of churches from the state, clericalization of the political and public life, financing of churches, the state power.

* PhDr. Štefan Surmánek, CSc. pôsobí ako odborný asistent na Katedre verejnej politiky a teórie verejnej správy, Fakulty verejnej správy UPJŠ Košice, stefan.surmanek@upjs.sk.

Hlavné príčiny nesystémového riešenia vzťahu štátu a cirkvi v ponovembrovom vývoji slovenskej spoločnosti

V dôsledku realizácie zmien, ku ktorým došlo za ostatných niekoľko rokov v štruktúrach slovenskej spoločnosti a fungovania štátu, ale hlavne v súvislosti s podpisom medzištátnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou, sa v radoch politikov, predstaviteľov cirkví a náboženských spoločností (zvlášť medzi reprezentantmi katolíckej cirkvi), ako aj v prostredí odbornej a laickej verejnosti rozprúdila diskusia o nutnosti vypracovania a prijatia efektívnych a potrebám dneška zodpovedajúcich noriem a pravidiel, upravujúcich vzájomný vzťah a spôsob koexistencie medzi štátom, resp. štátnymi orgánmi a inštitúciami na jednej strane a cirkvami a náboženskými spoločnosťami na strane druhej. Aktuálnosť a závažnosť uvedeného problému umocňuje tá skutočnosť, že SR sa 1. mája 2004 stala členom a súčasťou Európskej únie, t. j. zoskupenia štátov, ktoré majú bohatú tradíciu a historickú skúsenosť s realizáciou rôznych typov a modelov usporiadania vzájomných vzťahov medzi štátnou (svetskou) mocou a cirkevnými organizáciami, potvrdením čoho je fakt, že v jednotlivých krajinách tohto integrovaného celku sa stretávame s rôznymi a v nejednom prípade aj pomerne vzdialenými a navzájom sa vylučujúcimi spôsobmi realizácie uvedeného vzťahu – od úzkej spolupráce cez indiferentný vzťah až po praktickú realizáciu odluky cirkví od štátu.

Problém vzťahu štátnych orgánov a inštitúcií k cirkvám a naopak je ešte aj v dnešnej sekularizujúcej sa spoločnosti stále dôležitou a nanajvýš aktuálnou témou, a to v slovenských, ale aj v celoeurópskych dimenziách. Riešiť tento problém znamená hľadať odpovede na otázky postavenia, výkonu funkcií a činnosti cirkví a náboženských spoločností pôsobiacich v štruktúrach modernej spoločnosti, znamená to tiež vytvoriť funkčný systém vzájomného usporiadania vzťahov medzi nimi a štátnou správou, ako aj vypracovanie odborných analýz množstva ďalších problémov, akými je napr. problém evidencie, financovania a materiálneho zabezpečenia cirkví, nadobúdania a správy majetku, otázka jeho kontroly zo strany štátnych orgánov, problém postavenia cirkevného školstva v systéme výchovy a vzdelávania, vydávania náboženskej literatúry a tlače, obnovy a údržby sakrálnych objektov a pamiatok a celý rad ďalších, pre štát, aj pre cirkvi dôležitých otázok. Riešiť uvedené problémy tvoriace jeden nedeliteľný, vnútorne konzistentný celok oddelene, jednostranne a len politicky

a mocensky motivovaným výberom, vychádzajúc pritom z momentálnych a parciálnych potrieb zúčastnených strán, teda tak, ako sme toho svedkami na Slovensku, nevedie kich skutočnému riešeniu. Túto skutočnosť potvrdzuje celé, v podstate málo úspešné a hlavne celospoločenskému konsenzu nezodpovedajúce riešenie naznačených problémov v našom ponovembrovom vývoji, počas ktorého bolo vypracovaných viacero návrhov, prijatých množstvo zákonných úprav a zrealizovaných mnoho stretnutí zainteresovaných strán, ktoré však nepriniesli požadovaný efekt a nevedli k skutočnému, systémovému riešeniu, ktoré by vyhovovalo kritériám modernej európskej spoločnosti. Je možné skonštatovať, že žiadna ponovembrová vládna reprezentácia SR a jej zákonodarný zbor neriešili tento politicky citlivý problém komplexne a dôsledne, teda systémovo, usilujúc sa o nájdenie všeobecne prijateľného a dlhodobu akceptovateľného konsenzu medzi všetkými zainteresovanými subjektmi. Je možné vyčleniť celý rad príčin takéhoto polovičatého, nedôsledného a konjunkturalistického prístupu k riešeniu uvedeného problému. K tým hlavným a určujúcim je potrebné zaradiť:

1. Príčiny politického charakteru a zamerania, v dôsledku ktorých kompetentným štátnym orgánom a inštitúciám, ako aj politickým reprezentáciám a relevantným politickým silám pôsobiacim na našej politickej scéne (s výnimkou jedného, dvoch subjektov) chýbala politická vôľa a odvaha sformulovať a predstaviť verejnosti jasnú stratégiu a následne iniciovať prijatie potrebných krokov vedúcich k systémovému riešeniu, ktoré by navodilo novú kvalitu vzťahov medzi nimi a cirkevnými organizáciami. Obava politikov a politických subjektov zo straty priazne veriacich voličov a predstaviteľov cirkevných kruhov reprezentujúcich záujmy tej najmasovejšej a najvplyvnejšej, t. j. katolíckej cirkvi, ako aj politická kalkulácia, sledujúca čisto mocenské ciele, do značnej miery tlmila a aj naďalej tlmí a oslabuje postoje a vyjadrenia aj tých subjektov, ktoré vo svojich predchádzajúcich vyhláseniach a pôvodných programoch zaujímali pomere liberálne a jednoznačné postoje podporujúce realizáciu odlukového modelu usporiadania vzťahov medzi štátom a cirkvami. V intenciách ďalšieho upevňovania a rozširovania spolupráce s cirkvami (pričom spolupráca a úzka koordinácia postupov s katolíckou cirkvou pri nachádzaní riešení niektorých problémov je chápaná ako priorita) pôsobila aj bývalá mocenská garnitúra na čele s vládnu stranou a jej predsedom **R. Ficom**, ktorý na stretnutí s predstaviteľmi cirkví a náboženských spoločností

konanom na Úrade vlády dňa 24. 1. 2008, prezentoval snahu svojej vlády úzko spolupracovať s cirkvami a ich predstaviteľmi a vychádzať v ústrety ich požiadavkám, čím vlastne vyjadril súhlas s ďalším posilňovaním ich vplyvu a postavenia v štruktúrach štátu a všetkých oblastiach spoločenského života. Zároveň tým poprel svoje predchádzajúce vyjadrenia a názory, resp. jednoznačné vyhlásenia ohľadne nutnosti realizácie odľuky cirkví od štátu, ktoré ešte ako opozičný poslanec NR SR verejne deklaroval na pôde zákonodarného zboru, ale aj pri iných príležitostiach a v inom prostredí.

2. Príčiny koreniace v nechote predstaviteľov katolíckej cirkvi (v prípade iných vierovyznaní a cirkví sa to prejavovalo v oveľa menšej miere), motivovanej v prvom rade svojimi ekonomickými a mocenskými záujmami, súhlasiť a aktívne sa podieľať na príprave všeobecne akceptovateľného a z hľadiska dlhodobých potrieb rozvoja modernej spoločnosti aj perspektívneho a stabilného riešenia vzťahov medzi nimi a štátnou mocou. Bolo by naivné očakávať od čelných predstaviteľov katolíckej cirkvi na Slovensku (**J. Ch. Korec, J. Sokol, A. Tkáč, R. Baláž, F. Tondra** a iní) ústretovejší prístup k liberálnejšiemu a teda aj demokratickejšiemu riešeniu vzájomného vzťahu štátu a cirkví, pretože ako správne charakterizuje elitu katolíckej hierarchie **M. Kocúr**, táto sa „v novej ére stala nositeľom a reprezentantom tradičného cirkevného pôsobenia založeného na návrate na stratené pozície cirkvi pred komunistickým prevratom (má tu na mysli predovšetkým obdobie vojnovaj Slovenskej republiky 0) bez revolučných vnútrocirkevných zmien“ (Kocúr, 2010, s. 273). Prezentácia ústretovejších postojov zo strany cirkevných predstaviteľov nevyhnutne predpokladá akceptovať existujúce sociálno-politické, ekonomické, kultúrne a zahraničnopolitické charakteristiky slovenskej reality, ale aj širšie chápané európske súvislosti, čo vzhľadom na charakter a zameranie doterajšej činnosti a deklarovaných záujmov a cieľov katolíckej cirkvi a jej hierarchie je málo pravdepodobné.

3. Príčiny spočívajúce v pretrvávajúcich tradičných, vysokou mierou nedôvery poznačených a novým podmienkam a nutnostiam už nezodpovedajúcich metódach, spôsoboch, prostriedkoch a prístupoch k riešeniu problému tvorby moderného a pre všetky strany aj vyhovujúceho modelu usporiadania ich vzťahov. Súhlas s realizáciou takéhoto modelu predpokladá určitú mieru tolerancie, pochopenia a dôvery ako na strane politických reprezentácií, tak aj na strane riadiacich zložiek cirkevných štruktúr, pretože bez rešpektovania záujmov a cieľov toho druhého a bez

ochoty robiť ústupky v komplexe svojich požiadaviek nie je možné dosahovať kompromisné riešenia, ktoré by zodpovedali parciálnym či národno-štátnym záujmom a potrebám občianskej spoločnosti. Žiaľ, je to katolícka cirkev a jej čelní predstavitelia, ktorí za pomoci a koordinovanej spolupráce s politickými elitami rozširujú rozsah svojich požiadaviek a posilňujú sféry svojho vplyvu aj na oblasti politického a verejného záujmu, čo je v príkrom rozpore s európskymi štandardmi usporiadania vzťahov medzi štátnou mocou a cirkvami a takým spôsobom navodzujú situáciu, v ktorej je dosiahnutie konštruktívneho a dlhodobo stabilného kompromisu a priori neuskutočiteľným želaním.

Najrozšírenejšie neodlukové modely usporiadania vzťahov medzi štátom a cirkvami

Nehľadiac na pôsobenie vyššie uvedených príčin je možné skonštatovať, že ponovembrový vývoj v našej krajine (podobne ako aj v rade ďalších členských štátov EÚ) smeruje k bodu, keď kompetentní politickí predstavitelia a nositelia moci v štáte a reprezentanti cirkevných organizácií nebudú môcť naďalej zotrvať na svojich predchádzajúcich názoroch a postojoch, nebudú môcť naďalej lavírovať, taktizovať a alibisticky sa vyhovárať na objektívne ťažkosti a animozity rôzneho druhu a zamerania, ale skôr či neskôr budú musieť zaujať jednoznačné stanoviská, inak povedané, budú sa musieť dohodnúť na systémovom a perspektívnejšom usporiadaní vzťahov medzi nimi. Ak hovoríme o systémovom riešení, máme na mysli dva základné typy uvedeného riešenia, s ktorými sme sa najčastejšie stretávali v doterajšom vývoji spoločnosti. Všetky ďalšie sú len určitou kombináciou jednotlivých prvkov tých základných, akými sú svojráznym hybridom, ktorý neponúka dlhodobo stabilné a perspektívne riešenie uvedeného vzťahu a vytvorenie priestoru pre efektívnu a rovnocennú spoluprácu a bezproblémové spolunažívanie dvoch takých rozdielnych entít, akými sú na jednej strane štátna organizácia vyjadrujúca a reprezentujúca národnoštátny a verejný záujem a na strane druhej cirkevné organizácie, skupiny veriacich obyvateľov integrujúce sa do špecifických celkov – náboženských a cirkevných komunít, vyjadrujúcich parciálne záujmy a ciele týchto organizácií. Jednotlivé modely, resp. spôsoby usporiadania vzťahov medzi nimi odrážali špecifiká danej doby a konkrétneho politického systému, boli naplnením, výrazom a zároveň

odrazom nevyhnutných predpokladov rozvoja spoločnosti a tých tendencií, v ktorých sa skoncentrovali určujúce, hybné sily sociálneho vývoja.

Historicky prvým typom systémového riešenia daného vzťahu je riešenie svojimi koreňmi zasahujúce do dávnej minulosti (staroveký Egypt, antické Grécko, Rímska ríša), najčastejšie sa prejavujúce v podobe svojrázneho splynutia duchovnej, resp. cirkevnej moci s mocou svetskou, alebo priameho podriadenia sa cirkví štátnej moci a štátnemu (panovníckemu, dynastickému) záujmu. Typickým znakom takéhoto tradičného riešenia, alebo, inak povedané, *konštantinovského modelu spolunažívania štátu a cirkví* bola strata autonómneho postavenia cirkevných organizácií, ktoré boli chápané len ako prostriedok slúžiaci na upevnenie a podporu štátnej moci a efektívny spôsob zachovania jej stability. Podobné, vo svojej podstate funkcionalistické riešenie vzťahu štátu a cirkví najlepšie vystihuje stará zásada, podľa ktorej „*cuius regio, eius religio*“, teda „*čie kráľovstvo (presnejšie povedané, čia moc), toho aj náboženstvo*“. Ukázkovým príkladom vzťahu takéhoto charakteru bolo postavenie kresťanstva a jeho cirkevnej organizácie v Rímskej ríši, ktoré prijatím Milánskeho Ediktu v roku 313 vstúpilo do služieb cisárskej moci, stalo sa súčasťou štátnej správy, v dôsledku čoho došlo k svojráznemu „*splynutiu*“ kresťanskej cirkvi s aparátom štátu a k jej plnému podriadeniu sa záujmom a cieľom cisárstva. Charakter a kvalitu takéhoto stavu vzájomnej koexistencie najvýstižnejšie odráža pojem *cézaropapizmus*, resp. byzantský model, ktorého najtypickejšou črtou bol vzájomný prienik štátu a cirkví, štátnej moci a vplyvu cirkevnej organizácie. V reálnych podmienkach, konkrétne v prostredí Byzantskej ríše, sa to prejavovalo „*splývaním cirkevnej a štátnej autority (panovník ako predĺžená ruka cirkvi – membrum praecipuum ecclesiae), veľkými oprávneniami štátu zasahovať do procesných a právnych záležitostí cirkvi, ochotou cirkví podriadiť sa štátu a jej službou verejnej autorite*“ (Čeplíková, 2001, s. 272). Tým, že sa cirkev stala súčasťou štátnej správy, hlava štátu a výhradný držiteľ štátnej moci, t. j. cisár získal možnosť „*zasahovať do cirkevnej legislatívy, zvolávať koncily a synody, uplatňovať v cirkvi administratívnu moc, predovšetkým pri obsadzovaní úradov. Niekedy zasahoval i do oblastí liturgických a vieroučných predpisov. Štát podporoval cirkev finančne i právne, zatiaľ čo cirkvi brali na seba výkon štátnych úloh (správa školstva, sociálna starostlivosť a pod.)*.“ (Čeplíková, 2005, s. 11). Výsledkom takéhoto usporiadania vzťahu, ktorý s určitými modifikáciami pretrval celé stáročia po

zániku Byzancie, bolo neadekvátne zasahovanie štátu do života a organizácie cirkevných štruktúr a náboženských spoločností, a to hlavne cez výkon jeho kontrolnej a organizátorskej činnosti a prostredníctvom financovania ich aktivít z rozpočtu štátu, ktoré sa následne stalo účinným prostriedkom ich ekonomického ovládania a hospodárskeho nátlaku.

V priebehu minulého storočia, teda v období rastu významu a vplyvu svetskej organizácie a prehlbovania procesu sekularizácie všetkých oblastí spoločenského života (nepozerajúc sa na motívy a príčiny takéhoto procesu), sa v moderných spoločnostiach vykryštalizovalo niekoľko modelov predstavujúcich pomerne širokú škálu rôznych spôsobov usporiadania vzťahov medzi štátom a cirkvami. Z tých najrozšírenejších, ktoré sa stali súčasťou našich najnovších dejín, je potrebné spomenúť *model pevného spojenectva a úzkej spolupráce medzi štátnou mocou a cirkvami*, realizovaný v tzv. konfesijnom či klerikálnom štáte; *model nadradeného postavenia štátu vo vzťahu k cirkvám a náboženským spoločnostiam*, ktorý našiel svoje uplatnenie v podmienkach centralisticky riadeného autoritatívno-totalitného politického systému; *model obojstranne prospešnej kooperácie medzi autonómnymi a samosprávnymi entitami* uplatňovaný v rade demokratických štátov a nakoniec *model odluky cirkví od štátu* predstavujúci liberálne a vo svojej podstate a dôsledkoch aj najdemokratickejšie riešenie charakteristické pre štáty s vyspelou politickou kultúrou a rozvinutým občianskym zameraním sociálneho kapitálu.

Model pevného spojenectva, resp. určitej identifikácie štátu s cirkvou a naopak predstavuje spôsob koexistencie, v ktorom „štát uprednostňuje a podporuje jedno náboženstvo“, pričom „s uvedeným náboženstvom (a v nejednom prípade aj s jeho organizačnou štruktúrou, t. j. cirkvou – Š. S.) sa štát identifikuje. Jednej – štátnej cirkvi zákon zaručuje výsadné postavenie a inštitucionálne prepojenie so štátom.“ (Čeplíková, 2005, s. 13). Príkladom takéhoto typu usporiadania vzťahov medzi štátnou mocou a cirkevnou organizáciou bola vojnová klérofašistická Slovenská republika (1939 – 1945), v ktorej úzka spolupráca katolíckej cirkvi s vedením ľudáckeho režimu zaručovala tejto cirkvi ako aj katolíckemu vierovyznaniu privilegované postavenie v štruktúrach spoločnosti a štátnej organizácii, v dôsledku ktorého sa daná cirkev fakticky stala súčasťou štátnej správy, aktívne sa zapojila do obhajoby režimových záujmov a realizácie štátnej politiky. Týmto činom katolícka cirkev spojila svoj osud s osudom existujúceho fašistického režimu. Jej úzke prepojenie s nacionálno-fašisticky

orientovanými politickými silami, ich záujmami a cieľmi na tradične katolíckom Slovensku viedlo k posilneniu politického klerikalizmu a k demontáži (potlačeniu) aj keď pomerne slabých, ale predsa len existujúcich demokratických mechanizmov a skúseností z obdobia spoločnej existencie v prvej ČSR. Toto funkčné spojenectvo „trónu a kríža“ vo formálne samostatnej Slovenskej republike podľa historika **M. Zemka** viedlo k tomu, že v nej bol „*zdegradovaný slobodný občan a s ním aj sama idea pluralitnej demokracie. Ideológovia režimu (J. Tiso, J. Kirschbaum, T. J. Gašpar, Š. Polakovič a ďalší) indokrinovali slovenské obyvateľstvo rôznymi nedemokratickými názormi a predstavami: pre Slovákov nie je vhodná demokracia, ale autoritatívny režim, treba sa zapojiť do nového (nacistického) európskeho poriadku, v slovenskom národnom socializme sa spája Hlinkov duch a Hitlerove metódy – takéto názory mali z vedomia Slovákov vytlačiť demokratické hodnoty a aj pozitívnu skúsenosť s medzivojnovou demokraciou*“ (Zemko, 2010, s. 40).

Katolícky klérus sa v podmienkach fungovania Slovenského štátu stal dôležitou zložkou ľudáckeho hnutia, iniciatívne sa podieľajúcou na rozvoji jeho štruktúr, pričom aj z jeho radov sa regrutovali ideologickí a organizační vodcovia daného štátu. Bola to pomerne početná skupina katolíckych duchovných, ktorí aktívne „*zasahovali do všetkých oblastí politického a verejného života, najviac však do oblastí školstva, kultúry a vôbec, do výchovy mládeže. Po istý čas mali aj monopol na ideové formovanie väčšiny slovenského národa*“ (Dániy, Bařala, 2006, s. 25). Popritom sa katolícki kňazi priamo zapájali do politického diania v krajine, čím sa vlastne stávali integrálnou súčasťou štátnej moci. Netýka sa to len **J. Tisa**, ktorý ako rímskokatolícky kňaz zastával súčasne najvyššiu funkciu v štáte, bol jeho prezidentom. „*Slovenský klérus mal rozhodujúce slovo pri obsadzovaní špičkových funkcií v politickom systéme slovenského štátu. Kňazi tvorili takmer tretinu poslancov slovenského snemu. Biskup J. Vojařšák bol podpredsedom Štátnej rady, biskup M. Buzulka poľným vikárom slovenskej armády. Zo 6 župných predsedov HSLŠ boli 2 kňazi a zo 60 okresných predsedov boli 16 kňazi. Kňazi väčšinou zastávali funkcie tajomníkov, predsedov a duchovných radcov v HSLŠ a v jej odnožiach*“ (Dányi, 1985, s. 87 – 88).

Jedným z najvyššie postavených cirkevných a štátnych predstaviteľov Slovenskej republiky 1939 – 1945 bol už spomínaný biskup **J. Vojařšák**. Ako predstaviteľ výkonnej moci v štáte sa, okrem iného, priamo podieľal na

príprave a schvaľovaní protizidovských opatrení, dôkazom čoho je tá skutočnosť, že „na zasadaní Štátnej rady 6.3.1942, kde sa o tejto otázke diskutovalo, **J. Vojtaššák** potvrdil, že cirkev chce brániť svojich veriacich (teda aj konvertitov, židov, ktorí prestúpili na kresťanskú vieru) zároveň však prehlásil, že rešpektuje platné zákony“ (Hubenák, 2005). Ide o tie zákony, ktoré nariaďovali deportáciu desiatok tisíc židovských spoluobčanov do vyhladzovacích koncentračných táborov. Proti tomu, aby boli židia okradnutí a následne aj „zákonným spôsobom“ deportovaní z územia vlastného štátu, sa **Vojtaššák** neozval ani pri prijímaní zákona o zákaze adopcie židovských detí nežidovskými rodinami, čo bol spôsob ako ich zachrániť pred istou smrťou. Jednoznačne kritické a odmietavé stanovisko tento biskup zaujal aj voči protifašisticky a protirežimovo zameranému SNP, ktoré ako vysoký predstaviteľ ľudáckeho režimu považoval za protištátne a protinárodné sprisahanie marxistických, presnejšie povedané komunistických a protestantských intelektuálnych kruhov. Postoj biskupa **J. Vojtaššáka** k židovským spoluobčanom a k riešeniu židovskej otázky na Slovensku sa stal dôvodom kritického vyjadrenia samotného zástupcu Svätej stolice v SR **G. Burzia**, ktorý v svojom liste vtedajšiemu štátnemu sekretárovi Vatikánu kardinálovi **L. Maglionemu** zo dňa 31. 3. 1943 oznamoval začatie deportácií židovského obyvateľstva, ktoré sa podľa jeho mienky „uskutočňujú najbrutálnejším spôsobom“. K osobe **J. Vojtaššáka** uvádza, „že na zasadnutí, kde sa prediskutovávala deportácia židov, monsignor **Vojtaššák** namiesto toho, aby sa postavil proti nehumánnemu plánu, zaujal úplne pasívny postoj, obmedziac sa na nepodstatné námietky. Potom v rozhovore s iným biskupom naznačil, že podľa jeho mienky by bolo lepšie, keby sa cirkevná vrchnosť nemiešala do tejto otázky, aby nekládla prekážky vláde a prezidentovi republiky, že židia sú najhoršími nepriateľmi Slovenska, že i tak sa veci budú vyvíjať svojim smerom“ (Hubenák, 2005). Zároveň vatikánsky diplomat upozorňoval na to, že **J. Vojtaššák** má povest' veľkého šovinistu.

Takéto hodnotenie zo strany dobre informovaného zástupcu Svätej stolice je dostatočným svedectvom a hodnoverným objasnením aktivít človeka, ktorého dnešní hierarchovia katolíckej cirkvi na Slovensku a časť našich politických elit považujú za hodného úcty a obdivu. Aj to je dôvod, prečo už bol podaný návrh na jeho blahorečenie, resp. prečo tomuto cirkevnému prelátovi bola v roku 2005 udelená Cena Prešovského samosprávneho kraja in memoriam za „šírenie myšlienok kresťanstva

a *duchovnú obrodu prešovského regiónu*“ (Hubenák, 2005). Čo k tomu dodať? Ak šírenie kresťanstva znamenalo schvaľovanie a aktívnu účasť na príprave a realizácii protižidovských opatrení a podpore ľudáckeho fašistického režimu, potom jeho blahorečenie a udelenie takéhoto ocenenia je v tých správnych rukách. Pre zachovanie objektivity je potrebné pripomenúť, že krasovým protižidovským zákonom slovenskí biskupi vypracovali a 7. 10. 1941 aj schválili memorandum, v ktorom vyjadrili znepokojenie nad obsahom židovského kódexu a nastolili požiadavku zosúladenia jeho obsahu so zásadami katolíckeho sociálneho učenia. Hlavná požiadavka uvedená v memorande, podľa ktorej prezidentská výnimka zabraňujúca odsunu židov sa mala vzťahovať len na pokrstených potomkov Dávidovho rodu, je dostatočným dôkazom alibizmu, vypočítavosti a oportunistu zo strany vysokého katolíckeho kleru. (Mulík, 2000). Vyššie uvedené údaje len potvrdzujú tú skutočnosť, že rozhodujúca časť katolíckeho kleru, zvlášť jeho popredných činiteľov, predstavovala aktívnu zložku funkcionárskeho aktívu, otvorene sa angažujúcu v prospech fašisticky a rasisticky orientovaného režimu, ktorý predstavoval „akúsi zlúčeninu klerikalizmu a nacizmu (klérofašizmu)“ (Dányi, Bažala, 2006, s. 29).

Realizácia modelu úzkeho prepojenia cirkvi a štátu, cirkevného a štátneho záujmu v prostredí Slovenského vojnového štátu viedla nevyhnutne k svojráznemu *splývaniu štátnej a cirkevnej moci* a k pomerne výraznému *prekrývaní kompetencií štátnych a cirkevných orgánov a inštitúcií*, v dôsledku čoho sa charakteristickými znakmi takéhoto druhu kooperácie cirkví a štátu stali princípy, ktoré teoretik **Prusák** sformuloval nasledujúcim spôsobom: „*Náboženstvo, konkrétne katolícke náboženstvo, bolo vyhlásené za štátne náboženstvo, t. j. za štátnu ideológiu. Toto vyzdvihnutie katolicizmu do mimoriadneho monopolného postavenia v praxi znamenalo, že ostatné náboženstvá boli len trpené (napr. evanjelická cirkev) a niektoré boli dokonca zakázané (napr. cirkev bratská). Povýšením náboženstva na štátnu ideológiu boli diskriminovaní najmä občania bez náboženského vyznania.*“ (Prusák, 2003. s.13).

Vychádzajúc z vyššie uvedeného nie je možné nevidieť antidemokratickú a intolerantnú podstatu daného modelu, realizovaného v podmienkach „katolíckej“ Slovenskej republiky, v ktorej otvorene nepriateľský a diskriminačný vzťah k inak zmýšľajúcim, t. j. k ateistom a vyznávačom iných náboženstiev, sa stal všeobecnou normou činnosti

štátnych orgánov určujúcou ich vzťah a prístup k pomerne veľkému počtu vlastných občanov. Navyše, vojnová Slovenská republika a v nej vládnuce elity zaujímali vazalský postoj voči Nemecku a jeho záujmom, voči ideológii národného socializmu, germánskej nadradenosti a rozpinavosti a v neposlednom rade aj voči protislovensky zameranej politike hitlerovského Nemecka. *„O to viac zaráža poddajnosť a servilnosť vládnucej moci na Slovensku a na strane druhej, ešte naliehavejšie vystupuje do popredia jej zradcovská a antinárodná povaha a zameranie“* (Zemko, 2010, s. 41).

Otvorená angažovanosť a bezbrehá lojalita katolíckej cirkvi a jej predstaviteľov voči vládnucej ideológii a aktivitám vojnovej SR sa, pochopiteľne, neskôr stala objektom kritiky zo strany jej centra – Vatikánu, ale aj zo strany mnohých radových katolíkov, predstaviteľov iných cirkví, a tiež veľkej časti protifašisticky a protirežimovo zmýšľajúcej masy obyvateľstva, medzi ktorými dôležité miesto zaujali členovia a sympatizanti komunistickej strany a ďalšie pokrokové národné sily, ktoré sa ako jedny z prvých stali obeťou protipokrokovu orientovanej aliancie „trónu a kríža“ v prostredí bábkového ľudáckeho režimu. Opäť sa potvrdila stáročiami overená pravda, podľa ktorej vždy, keď katolícka cirkev (ale neplatí to len pre túto cirkevnú organizáciu) nadviazala veľmi úzke a nekritické vzťahy so štátnou mocou, a vždy, keď v záujme tejto spolupráce ustúpila od svojich vieroučných zásad a princípov, ako to bolo aj v prípade jej spojenectva s režimom ľudáckeho klérofašistického štátu či v prípade uzatvorenia konkordátu s hitlerovským Nemeckom v roku 1933 a v ďalších prípadoch, nevyhnutne na to doplácala samotná cirkev, jej predstavitelia a v konečnom dôsledku samotné náboženstvo a masy veriacich.

Jedným z možných variantov usporiadania vzťahov medzi štátom a cirkvami je model, ktorý by sme mohli stručne charakterizovať ako „nadradenosť štátu nad cirkvami“, resp. ako model preferujúci záujmy a ciele vládnej moci na úkor postavenia cirkví a náboženstva a potlačenia ich vplyvu na spoločenské dianie. Príkladom realizácie vzťahu takéhoto druhu bol systém „reálneho socializmu“, pretrvávajúci v našich podmienkach do novembra roku 1989. Vzťah štátu a cirkví v dobách budovania komunistického režimu, počínajúc oslobodením ČSR, akcelerujúc pofebruárovými zmenami a končiac rozpadom socialistického tábora, bol určovaný celým radom legislatívnych úprav a mocenských zásahov, ktorých *hlavným cieľom bolo zbaviť cirkev ekonomickej samostatnosti, politického,*

ale aj širšie chápaného verejného vplyvu a v neposlednom rade zabezpečiť dôslednú a komplexnú kontrolu činnosti cirkevných a náboženských organizácií zo strany orgánov a inštitúcií štátnej správy. Štátom uznané cirkvi a náboženské spoločnosti sa od zmeny politického systému v roku 1948 pohybovali v právne vymedzenom a štátnou mocou kontrolovanom priestore. *„Komunistický režim napriek oficiálne deklarovanej náboženskej slobode možnosti slobodného praktizovania presvedčenia, svetonázoru či vierovyznania výrazne obmedzil. Bežnou praxou bolo ponižujúce monitorovanie tzv. svetonázorovej vysporiadanosti jednotlivca s náboženskou otázkou v školách, na pracoviskách i v spoločenskom živote“* (Kocúr, 2010, s. 262). Aj vďaka tomu sa vládnucej moci podarilo zastrašiť a zneistiť mnohých veriacich a prinútiť ich k vonkajškovej (v mnohých prípadoch viac predstieranej než skutočnej) emigrácii od náboženstva a cirkevného života. Cieľ bol jasný – vytlačiť náboženstvo a vieru z verejného života do sakrálnych priestorov, presmerovať náboženské a vieroučné diskusie na pôdu bohosloveckých seminárov a obmedziť náboženské aktivity laickej veriacej verejnosti na minimum. Dôležitou súčasťou koncepcie štátnej cirkevnej politiky v podmienkach socialistického Československa sa okrem už vyššie uvedených princípov stala *„politická práca s predstaviteľmi cirkví“* a úsilie o *„integráciu cirkví a jej vedenia do procesu vývoja spoločnosti na jednej strane a tvrdý postup voči laickým aktivistom a skrytej cirkvi na strane druhej“* (Pešek, Barnovský, 2004, s. 151). Východiskom realizácie uvedených zámerov sa stal záväzok socialistického štátu garantovať a pokrývať základné hospodárske a materiálne potreby cirkví formou štátneho financovania ich požiadaviek a aktivít smerujúcich k plneniu ich základného poslania – uspokojovať náboženské potreby a náboženské vyžitie svojich veriacich. V dôsledku toho, že *„všetky aktivity cirkví sa v podstate uskutočňovali v plnej finančnej réžii štátu sa cirkvi a ich predstavitelia i zamestnanci dostali do existenčného područia komunistickej moci“* (Kocúr, 2010, s. 271), čo bolo hlavným zámerom a dôležitým predpokladom plnej kontroly činnosti cirkví a ich komplexného ovládnutia. Takýmto spôsobom sa cirkvám (zvlášť tej najmasovejšej a najvplyvnejšej, t. j. katolíckej) vymedzili hranice ich pôsobnosti a oblasti ich činnosti, ktoré v porovnaní s podmienkami a možnosťami klérofašistického Slovenského štátu boli podstatne užšie. V dôsledku realizácie uvedeného modelu sa cirkevné organizácie a náboženské spoločenstvá pôsobiace v prostredí ľudovodemokratického

socialistického zriadenia stali administratívne, materiálne a finančne závislými na štátnej moci, čím sa dostali pod dohľad tejto moci, ktorá sa „zameriavala na systematickú „kontrolu“ pôsobenia cirkví, v prípade potreby však neváhala tvrdo zasiahnuť a „usmerniť“ tú - ktorú cirkev, od jej vedenia až po základný stupeň organizačnej výstavby“ (Pešek, Barnovský, 1999, s. 9).

Realizácia uvedeného modelu medzi domácimi predstaviteľmi a prívržencami cirkví (pochádzajúcich prevažne z radov katolíkov), ako aj zo strany zahraničných subjektov (Vatikán, katolícka emigrácia, rádio Slobodná Európa a pod.) vyvolávala odpor, kritické reakcie a zároveň iniciovala početné protesty a nastoľovanie požiadaviek, uskutočnenie ktorých by cirkvám zabezpečilo väčšiu mieru slobody, odstránilo kontrolu zo strany štátnych orgánov, posilnilo záväznosť cirkevných rozhodnutí a v konečnom dôsledku zvýšilo mieru ich autonómie a nezávislosti na štátnej moci a viedlo k obnove ich predchádzajúceho vplyvu v spoločnosti. Nespokojnosť cirkevných kruhov s existujúcim stavom sa prejavila aj na priebehu a charaktere rokovaní medzi ČSSR a Vatikánom, na ktorých sa prerokoval obsah zmluvy, ktorá by sformulovala pre všetky zúčastnené strany záväznú normu a princípy činnosti katolíckej cirkvi a vzájomných vzťahov medzi jej predstaviteľmi a orgánmi štátnej moci. Počas celého procesu rokovania, ktoré s časovými intervalmi prebiehalo pomerne dlhú dobu (v rokoch: 1967, 1969, 1974, 1976, 1980, 1984 a pod.), v podstate až do zániku systému „reálneho socializmu“ v roku 1989, sa so „železnou pravidelnosťou“ nastoľovali stále tie isté témy a problémy, týkajúce sa napr. menovania sídelných a svätiacich biskupov, rozsahu ich právomocí, pôsobenia náboženských rádov a reholí, činnosti tajne vysvätených biskupov, vydávania cirkevnej a náboženskej tlače, vyučovania náboženstva na školách, ale aj mimo školských zariadení, vyčlenenia CMBF spod vplyvu a kontroly štátu, zvýšenia nákladu Katolíckych novín a zmeny ich obsahového zamerania a mnoho ďalších, pre cirkvi a náboženské spoločnosti dôležitých otázok. V dôsledku diametrálne odlišných ideových východísk a navzájom sa vylučujúcich politických záujmov a cieľov boli tieto rokovania dopredu odsúdené na neúspech, čo si obe strany veľmi dobre uvedomovali. Neexistovala ochota k ústupkom a kompromisným riešeniam. Hlavné dôvody, prečo aj napriek tomu dochádzalo k mnohopočetným stretnutiam a rokovaniam medzi delegáciami československého štátu a Svätou stolicou, je potrebné hľadať skôr v ich subjektívnych postojoch

a taktickej kalkulácii než v skutočnej a nepredstieranej snahe o nastolenie dôvery a nachádzaní optimálnych a pre zúčastnené strany aj uspokojivých riešení. Pre predstaviteľov štátu to bola predovšetkým snaha udržať a naďalej posilňovať svoje mocenské postavenie voči cirkvám a náboženským spoločnostiam, ako aj snaha demonštrovať pred domácou a zahraničnou verejnosťou svoju „pripravenosť“ a „ochotu“ rokovať s katolíckym klérom o celom rade sporných otázok a takým spôsobom vyvracať a spochybňovať neoprávnenosť tvrdení o obmedzovaní práv veriacych a cirkví a o potláčaní náboženských slobôd. Zo strany katolíckej cirkvi a Vatikánu sa tým sledovala realizácia hneď niekoľkých cieľov. Predovšetkým to bola snaha poukázať na protináboženský a proticirkevný charakter existujúceho socialistického režimu, dosiahnuť hoci len čiastkové ústupky zo strany vládnucej moci, posilniť postavenie a vplyv katolicizmu v spoločnosti a motivovať katolíckych duchovných a veriacych smerom k zintenzívneniu svojej činnosti, k verejnému prejavu svojej viery, ochrane náboženských práv s cieľom zviditeľniť sa a postupne, krok za krokom, nahľadávať a oslabovať stabilitu daného režimu. Konkrétnym prejavom a dôsledkom aktivizácie cirkvi a jej štruktúr bola silnejúca kritika a odmietavý postoj predstaviteľov katolíckej hierarchie (kardináli **F. Tomášek**, **J. Ch. Korec**, biskupi **J. Gábriš**, **M. Vlk** a iní) k obsahu a zameraniu štátnej cirkevnej politiky, ako aj narastajúci počet účastníkov náboženských púťí a cirkevných slávností (7. júla 1985 150 – 200-tisícová účasť na Velehrade, v ten istý deň 150-tisícová účasť veriacych v Levoči, 7. júla 1987 v Šaštíne, 14. augusta 1988 v Nitre – Kalvárii a pod.) (Pešek, Barnovský, 2004). Svojrázny vyvrcholením aktivizácie duchovných i veriacych bolo v roku 1987 vyhlásenie petície moravských katolíkov pod názvom *Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacych občanov v ČSSR*, známej tiež ako 31 bodov **Augustína Navrátila**. „Medzi požiadavkami voči štátnej správe bola odluka cirkví od štátu, obsadenie všetkých biskupských stolcov, legalizácia činnosti reholí, sloboda náboženskej tlače a literatúry, sloboda vyučovania náboženstva a ďalšie“ (Pešek, Barnovský, 2004. s. 149). K petícii sa pripojili aj predstavitelia skrytej cirkvi a veriacej verejnosti na Slovensku, čím tento „otvorený protest“, na ktorom sa svojim podpisom zúčastnilo 501 590 občanov (z toho 291 284 na Slovensku a 210 306 v českej a moravskej časti republiky), nadobudol rozmer akcie celoštátneho významu.

Nie náhodou sa na prvom mieste ocitla požiadavka odluky cirkví od štátu, pretože práve jej realizácia by pre cirkev mohla znamenať odstránenie

neželateľného a cirkvami toľko kritizovaného poručníctva zo strany štátnych orgánov dohliadajúcich na činnosť a aktivity náboženských organizácií. Pre ilustráciu uvádzame plné znenie tejto požiadavky: „Základnou našou požiadavkou je odľuka cirkví od štátu, z ktorej by vyplývalo, že štát sa nebude miešať do organizácie a činností cirkví. Z tejto základnej požiadavky vyplýva väčšina našich ostatných návrhov.“ (Prusák, 1999, s. 9). Bola to požiadavka nastolenia autonómneho a samosprávneho, t. j. nezávislého postavenia cirkví, náboženských spoločností a veriacich v štruktúrach štátu a širšie chápaného verejného života.

Podstata odlukového modelu

Po zmene politického systému v novembri roku 1989 pôvodnú požiadavku odluky cirkví od štátu samotná katolícka cirkev spochybnila a odmietla ako neaktuálnu a bezpredmetnú, pretože by v podmienkach nového demokratického systému, podľa mienky jej vedúcich predstaviteľov, nepriniesla požadovaný pozitívny výsledok. Práve naopak, mohla by spochybniť samotnú existenciu a poslanie cirkví v modernej spoločnosti a ochromiť plnenie tých funkcií, k realizácii ktorých je povoláná. Predstavitelia katolíckej cirkvi samotný princíp odluky cirkví od štátu hodnotia a prezentujú odmietavo a otvorene negativisticky, t. j. snažia sa vnútiť verejnosti predstavu o ňom ako o modeli protináboženskom a proticirkevnom, čo v žiadnom prípade neodráža jeho skutočnú podstatu. Podobné tvrdenia sú jednoznačne zavádzajúce a účelové, v skutočnosti je to snaha manipulovať s verejnou mienkou a s náboženským cítením a presvedčením veriacich s cieľom spochybniť odlukový model a predstaviť ho ako prostriedok na potláčanie náboženskej slobody, práv veriacich a na obmedzenie činnosti cirkevných organizácií. Neochota predstaviteľov katolíckej cirkvi na Slovensku podporiť odlukový model je niektorými kňazmi a veriacimi prijímaná dosť kriticky a odsudzujúco. Jedným z nich je aj kňaz **M. Lettrich**, ktorý v rozhovore pre denník SME uviedol, že „reálnu snahu o odluku z našej strany nebadáť. Keď rozmýšľam prečo, napadá mi jediné vysvetlenie. Viac nám vyhovuje závislosť od štátu, než od veriacich, ktorí sa k nám hlásia. Mne sa takýto postoj zdá pragmatický a alibistický. Vyjadruje našu nedôveru. Aj voči ľuďom, aj voči Bohu.“ (Lettrich, SME, 2009). Namiesto odluky cirkví od štátu dnešná katolícka hierarchia zdôrazňuje na jednej strane nutnosť ďalšieho posilňovania svojej autonómie a nezávislosti, na strane druhej vyzdvihuje svoju účasť a svoj podiel na riešení

celospoločenských problémov, ochotu spolupracovať so štátnymi a samosprávnymi inštitúciami, čo im, podľa ich presvedčenia, pridáva punc dôležitého a nezastupiteľného verejnoprávneho inštitútu oprávnene požadujúceho svoj podiel na štátnych financiách. Nie je možné takéto vyhlásenia a zmenu postojov hodnotiť inak ako vedomé zavádzanie, účelové prekrúcanie skutočnej podstaty odlukového modelu a zamlčovanie skutočných motívov odmietania, ktorými je obava zo zníženia vplyvu a postavenia, ako aj strata možnosti participovať na výdavkoch štátneho rozpočtu. To je ten hlavný a skutočný dôvod, zverejnenia ktorého sa katolícki hodnostári tak obávajú. Ako správne vystihol **P. Prusák**, celý, veľmi zložitý a komplexný problém usporiadania vzťahov medzi cirkvami a štátom cirkevní predstavitelia (týka sa to hlavne katolíckeho kléru), ale aj významná časť politickej reprezentácie zjednodušuje a zužuje, resp. redukuje na tri hlavné otázky: po prvé, na navrátenie cirkevných majetkov a na finančné pokrytie činnosti cirkví z prostriedkov štátu, po druhé, na posilnenie ekonomického, politického, náboženského a etického rozmeru, vplyvu a postavenia cirkví vo verejnom živote, po tretie, na prejavy lojality a zabezpečenie podpory vládnucim politickým reprezentáciám (Prusák, 2003).

Bolo by asi ťažké, ak nie nemožné, zabezpečiť v praxi nezávislosť a samosprávnosť cirkví v podmienkach jej finančnej a materiálnej závislosti na výdavkoch štátu, na svojvôli štátnej byrokracie a rôznych, niekedy aj proticirkevne a protinábožensky ladených záujmov jednotlivých politických a nepolitických subjektov pôsobiacich v jednotlivých oblastiach spoločenského života. Aj keď dnes väčšina predstaviteľov katolicizmu na Slovensku už nehovorí o potrebe riešenia vzťahu štátu a cirkví formou ich odluky, nemali by zabúdať na pokusy bývalej štátnej administratívy v polovici 90. rokov minulého storočia zasahovať do činnosti tejto cirkvi, kompromitovať jej nepohodlných biskupov a otvorene, aj cez štátne alebo štátom kontrolované orgány a inštitúcie, ovplyvňovať nálady a postoje katolíckej a občianskej verejnosti. Je preto v záujme všetkých cirkví a samotných veriacich, v záujme ochrany a upevňovania ich autonómneho postavenia trvať na svojich predchádzajúcich požiadavkách a v spolupráci so štátnou a politickou mocou iniciovať a spolupodieľať sa na príprave zákona o odluke cirkví od štátu. Samozrejme, len v tom prípade, ak svoje vyhlásenia týkajúce sa jej samostatnosti a nezávislosti myslia vážne a ak uprednostnia realizáciu

týchto hodnôt pred ekonomickým zabezpečením a finančnou dotáciou zo strany štátnej moci.

Praktická realizácia odlukového modelu tvorí základ druhého typu systémového riešenia vzťahu štátu a cirkví, ktorého podstata spočíva v ich dôslednom oddelení cestou odluky a ktorý z hľadiska potrieb funkčnosti a zmysluplnosti najlepšie zodpovedá charakteru sekularizujúcej sa Európy, potrebám svetského sekulárneho štátu, ako aj požiadavkám vyspelej demokratickej spoločnosti, preferujúcej moderné občianske usporiadanie a založenej na princípoch dodržiavania ľudských práv, tolerancie, náboženskej slobody a ideovej a svetonázorovej neutrality štátneho zriadenia.

Nutnosť odluky cirkví od štátu už pred mnohými rokmi zdôvodnil anglický filozof **John Locke** v svojich *Listoch o tolerancii*, v ktorých podstatu takto chápaného vzťahu nachádzal v uznaní a rešpektovaní nezávislosti a autonómnosti všetkých vierovyznaní a cirkví v štáte pod podmienkou, že nebudú ohrozovať existujúci spoločenský a politický poriadok. Autonómne postavenie cirkví je podľa mienky tohto teoretika základom a východiskom pokojného a nekonfliktného spolunažívania medzi jednotlivými cirkvami navzájom, medzi nimi a štátnou mocou, čo v jeho očiach predstavuje vyššiu hodnotu než násilím a diktátom dosiahnutá jednota, resp. vynútené podriadenie sa vôli panovníka a záujmom štátu.

Realizácia odlukového modelu v tej podobe, ako ju poznáme napr. vo Francúzku alebo v USA, predstavuje vo všeobecnosti rovnoprávne postavenie všetkých existujúcich cirkví a náboženských spoločností, ktoré sú plne autonómne, samostatné a nezávislé, čo a priori vylučuje akúkoľvek náboženskú diskrimináciu a zároveň vystupuje ako podmienka ich nezávislosti na štátnej moci. Základné princípy tvoriace podstatu uvedeného modelu usporiadania vzájomných vzťahov medzi štátom a cirkevnými organizáciami výstižne zhrnula **M. Čepliková** nasledujúcim spôsobom: „*Cirkvi strácajú štatút verejnoprávnych korporácií, pričom štát reguluje ich postavenie len vo sfére súkromného práva. Cirkvi pôsobia ako súkromnoprávne združenia (korporácie), ktoré si samy upravujú svoju štruktúru a vnútorné pomery (vrátane zriaďovania inštitúcií a spolkov). Štát cirkvi a náboženské spoločnosti finančne nepodporuje, na druhej strane do ich pôsobenia a vnútorných záležitostí vôbec nezasahuje. Štát si nenárokuje žiaden vplyv na obsadzovanie cirkevných úradov a musí cirkev v jej legislatíve i správe nechať slobodne pôsobiť. Cirkev je v otázkach vnútornej*

správy i zákonodarstva slobodnou a nezávislou. Sloboda vyznania i svedomia je plne rešpektovaná.“ (Čeplíková, 2005, s. 14). Okrem ekonomicko-finančnej sebestačnosti a nezávislosti cirkví odluka znamená aj „vzájomnú politickú nezávislosť štátu a cirkví, t. j. úplné prerušenie spojení medzi nimi v prospech úplnej slobody svedomia a vyznania, toho najzákladnejšieho ľudského práva.“ (Prusák, 2003, s. 27).

Odluka cirkví od štátu vylučuje, či presnejšie povedané, obmedzuje úzke prepojenie cirkevných organizácií a ich záujmov s politikou a štátnymi inštitúciami, čo vystupuje ako dôležitý predpoklad budovania občianskej spoločnosti moderného typu. V tomto zmysle odlukový model predstavuje ten najdemokratickejší a najobjektívnejší spôsob usporiadania vzťahov medzi nimi, pretože zohľadňuje záujmy všetkých obyvateľov štátu bez rozdielu vierovyznania a svetonázorovej orientácie. Z odluky totiž vyplýva, že „štát ako dominujúca sila prestáva slúžiť cirkvám a správa sa k náboženstvu neutrálne ako k súkromnej záležitosti jednotlivca“ (Prusák, 2003, s. 21). V opačnom prípade, t. j. ak sa štát, resp. politický systém, ako uvádza **V. Bělohradský**, „nespráva neutrálne, ale obliguje občanov, aby v rámci svojej občianskej identity vyznávali nejaké náboženstvo, nemôže generovať legalitu no len moc jedných nad druhými“ (<http://www.slovakia.humanists.net/odluka-slovo.htm>). Zabezpečením náboženskej a svetonázorovej neutrality štátu sa minimalizuje možnosť úzkeho prepojenia cirkví s politikou, cirkevného záujmu so štátnym záujmom, čo v konečnom dôsledku eliminuje obavy z možného uprednostňovania jedného vierovyznania pred inými a jeho nominácie na post štátneho náboženstva. Dôsledkom realizácie odlukového modelu je potom existencia svetského štátu, posilnenie svetského charakteru štátneho práva, odstránenie všetkých cirkevných privilégii a výsad ich predstaviteľov, t. j. realizácia princípu občianskej rovnosti a nakoniec garancia slobody svedomia a skutočnej nezávislosti cirkví a náboženských spoločností.

Je potrebné zvlášť zvýrazniť tú skutočnosť, že odluka cirkví od štátu neznamená posilňovanie protináboženských a proticirkevných nálad, postojov a tendencií, nepredstavuje útok na slobodu vierovyznania a nepotláča práva veriacich, ako to často zaznieva vo vystúpeniach a vyhláseniach predstaviteľov cirkví, medzi ktorými dominantné postavenie zaujímajú reprezentanti katolicizmu. Opak je pravdou. Realizácia odlukového modelu je nevyhnutným predpokladom tolerancie, vzájomného

pochopenia a rešpektu, ako aj vnútorného pokoja a stability každého spoločenského systému.

Otázka prijatia zákona o odluke cirkví od štátu nie je len vecou cirkevných organizácií, náboženských spoločností a masy veriacich, ale je aj prejavom, a zároveň podmienkou demokratizácie spoločenských štruktúr. Dôležitosť realizácie uvedenej požiadavky vyplýva z potreby rozvoja procesu decentralizácie štátnej moci, ktorý je nevyhnutným predpokladom transformácie Slovenska na modernú občiansku spoločnosť. Prijatie a praktické naplnenie uvedenej požiadavky vedie k obmedzeniu štátnej moci a jej zásahov do tých oblastí, v ktorých je každá intervencia štátu nežiaduca a neprípustná. Z tohto dôvodu je zásada odluky cirkví od štátu dôležitou podmienkou demokratizačných premien prebiehajúcich v našej spoločnosti a javom prospešným pre všetky zainteresované strany. Zároveň je to (potvrďuje to aj naša historická skúsenosť) jediná cesta realizácie skutočného, nielen proklamovaného rovnoprávneho a autonómneho postavenia cirkví v spoločnosti. Neznamená to účelovú izoláciu a zužovanie funkcií, ktoré cirkví a náboženské organizácie v spoločnosti vykonávali a vykonávajú, pretože ako výstižne poznamenáva **J. P. Williams**: „*Kľasť znamienko rovnosti medzi odluku cirkví od štátu a odluku náboženstva od štátu je omylom*“ (Johnson, 1999, s. 401). Dodajme, že v podmienkach demokratickej organizácie spoločenských vzťahov to druhé nie je a ani nemôže byť cieľom, pretože realizácia odlukového modelu neznamená potláčanie prejavov náboženskej viery, boj proti náboženstvu či programové a politicky motivované znižovanie významu cirkví a ich vytlačenie na perifériu spoločnosti. Naopak, len na základe takéhoto usporiadania vzťahov je možné oslobodiť sa od závislosti na štátnej moci a v plnej miere rozvinúť obojstranne výhodnú a pre všetkých zúčastnených prospešnú spoluprácu, zvlášť ak daná cirkev (a o katolíckej je to možné tvrdiť) nie je odkázaná na finančnú pomoc zo strany štátu. Je to práve katolícka cirkev, ktorej v dôsledku už zrealizovanej reštitúcie cirkevného majetku bolo vrátené veľké množstvo majetku, v dôsledku čoho sa táto organizácia stala jednou z najbohatších inštitúcií v štáte. Závislosť na štátnom majetku určite nie je pre túto cirkev a v danej dobe existenčnou záležitosťou.

Získaná autonómia a nezávislosť ako dôsledok uskutočnenej odluky cirkví od štátu umožní cirkvám, náboženským spoločnostiam, spolkom a združeniam zadefinovať po novom svoje postavenie v spoločnosti, obnoviť a rozvinúť tie funkcie a činnosti (týka sa to napr. publikačnej, nakladateľskej,

sociálnej, výchovnej, misijnej, charitatívnej a ďalších aktivít), ktoré v minulosti v dôsledku svojho podriadeného postavenia nemohli vykonávať v plnom rozsahu, resp. mohli ich vykonávať len v obmedzenej miere a pod všestranným dohľadom orgánov štátnej moci. Realizácia odlukového usporiadania vzťahov medzi cirkvami a svetskou mocou povedie k zrealizovaniu postavenia a vplyvu cirkví v spoločnosti, prinúti ich predstaviteľov vo väčšej miere než doposiaľ „bojovať“ o priazeň veriacich, venovať im zvýšenú pozornosť, priblížiť sa trápeniam a problémom radových veriacich, v konečnom dôsledku to povedie k návratu k svojej pôvodnej identite a realizácii pôvodného poslania, zamerania a cieľov cirkví a náboženských spoločností v súčasnom svete. Nezanedbateľným prínosom daného modelu bude v praxi realizovaná zásada rovnosti všetkých vierovyznaní, cirkví a náboženských združení pred zákonom, jasné vymedzenie oblasti pôsobenia a jednoznačné pravidlá hry, čo nevyhnutne zníži mieru intolerancie v spoločnosti a zmierni niekedy napäté vzťahy medzi cirkvami navzájom, ako aj medzi nimi a štátnou správou.

Odľuka cirkví od štátu je plne v súlade so zásadami a princípmi deklarovanými v domácich a medzinárodných dokumentoch, akými sú napr. *Charta OSN, Všeobecná deklarácia ľudských práv, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Dokument kodanského zasadania konferencie o ľudskej dimenzii KBSE, Ústava SR* a v nej obsiahnutá *Listina základných práv a slobôd* a ďalšie významné zmluvné dokumenty, k plneniu ktorých sa zaviazala aj SR. Dokonca aj v samotnej pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes*, prijatej na II. vatikánskom koncile, ktorá v podstatnej miere ovplyvnila pokoncilové sociálne učenie katolíckej cirkvi, sa zdôrazňuje požiadavka „zabezpečenia jej autonómie a neutrality vo vzťahu k štátnemu zriadeniu a nositeľom politickej moci v štáte“ (Dokumenty I. Druhého Vatikánskeho koncilu, 1968, s. 320). Škoda, že táto, vo svojej podstate racionálna a zmysluplná požiadavka sa nestretla s pochopením a súhlasom neskorších predstaviteľov Svätej stolice a vedúcich činiteľov katolíckej cirkvi na Slovensku, pre ktorých je cirkevná neutralita a odstup od politického diania niečím prekonaným. Majetková, organizačná, riadiaca a legislatívna samostatnosť im už nepostačuje, v dôsledku čoho sa stále viac prezentujú v úlohe nezastupiteľného verejnoprávneho činiteľa angažujúceho sa vo všetkých oblastiach spoločenského života, nevynímajúc ani oblasť tvorby a realizácie politických rozhodnutí. Ukážkovým príkladom vstupu katolíckej cirkvi do oblasti politického diania sú pravidelne sa opakujúce zásahy

predstavitel'ov katolíckeho kléru do priebehu predvolebných kampaní s cieľom ovplyvňovať a usmerňovať rozhodnutia voličskej verejnosti. Jednou z množstva takýchto aktivít boli aj snahy Spišského súdneho vikára **J. Dudu**, alebo Spišského diecézneho biskupa **F. Tondru** verejne odporúčať voľbu im blízkych kandidátov v prezidentských voľbách 2009, resp. vo voľbách do Európskeho parlamentu v tom istom roku. Dokonca, jedna z vedúcich postáv katolicizmu na Slovensku, už spomínaný **F. Tondra** neváhal v predvečer prezidentských volieb zverejniť pastiersky list na volebnú tému, s obsahom ktorého boli počas nedeľnej bohoslužby oboznámení všetci veriaci Spišskej diecézy a v ktorom okrem iného kriticky zhodnotil dovtedajšiu činnosť kandidátky na prezidenta SR **I. Radičovej** s cieľom diskreditovať ju v očiach veriacich voličov. Aktivity takéhoto druhu a zamerania nevyvolávali u katolíckej vrchnosti odsudzujúce reakcie, práve naopak, našli u nich plné pochopenie, argumentujúc právom každého kňaza, vrátane biskupov, vyjadriť svoj názor na kvality a charakter každého kandidáta alebo kandidujúci politický subjekt (Tódová, 2009). Aktivity podobného druhu, ako aj obsah a zameranie už prijatých, resp. pripravovaných zmlúv medzi SR a Svätou stolicou, úzka spolupráca a v mnohých prípadoch priam idylické spolunažívanie predstaviteľov katolíckej cirkvi s prevažnou časťou politických elít, ale aj nespochybniteľné privilegované postavenie tejto cirkevnej organizácie nenechávajú nikoho na pochybách, že ide o pokus priameho nadviazania na tradície a činnosť z obdobia vojnovej klerikálnej Slovenskej republiky.

S požiadavkou odluky cirkví od štátu sa stretávame už v programe prvej československej vlády, v ktorom figurovala na poprednom mieste. O dôležitosti tohto problému svedčili ostré politické boje, ktoré sa rozpúťali na pôde vtedajšieho zákonodarného zboru. Všeobecne známymi sa stali názory prezidenta **T. G. Masaryka** na úlohu a postavenie cirkví v štáte a spoločnosti, odsúvajúce cirkevné organizácie, zvlášť tú katolícku, do oblasti súkromného sektoru a súkromného života veriacich. Preto neprekvapuje postoj prvého prezidenta ČSR, u ktorého dominovala predstava o nutnosti odcirkevnenia a odkatolíčtenia politického, ale aj širšie chápaného verejného života v prostredí nového štátneho útvaru.

S cieľom nájsť optimálny spôsob koexistencie štátu a cirkví bola pri Ministerstve školstva prvej Československej republiky vytvorená odborná komisia pozostávajúca zo zástupcov všetkých štátom uznaných cirkevných organizácií, relevantných politických strán, ale aj právnych expertov,

grupujúcich sa prevažne z radov univerzitných profesorov. Predstaviteľom štátnej moci táto komisia predložila na posúdenie materiál, v ktorom na základe hlbkej analýzy daného problému boli zdôvodnené tri možné varianty jeho riešenia. Prvým návrhom bolo riešenie navodzujúce stav úzkej spolupráce štátu s cirkvami a náboženskými spoločnosťami, svojrázne splynutie štátneho a cirkevného záujmu, prejavujúce sa okrem iného v nachádzaní spoločného súhlasu a prijímaní spoločných rozhodnutí pri riešení dôležitých politických, ale aj širšie chápaných celospoločenských problémov. Druhý návrh prisudzoval cirkvám štatút verejnoprávných inštitúcií, t. j. vyzdvihoval ich do pozície dôležitých a nezastupiteľných zložiek verejnej správy a organizátora verejného života. Tretím návrhom sa zdôvodňovala možnosť realizácie odkukového modelu, ktorý sa, vychádzajúc z potrieb demokratického zriadenia a rešpektujúc názory hlavy štátu, ukazoval ako najracionálnejší spôsob spolunažívania štátu a cirkevných štruktúr v ňom pôsobiacich.

Z politických dôvodov tretí návrh, teda model odkukového usporiadania, nezískal podporu väčšej časti členov komisie, ale ani predstaviteľov politických strán participujúcich na štátnej moci. Zvlášť ostro sa proti tretiemu návrhu postavila katolícka cirkev, ktorá v jeho prípadnej realizácii videla nebezpečenstvo straty vplyvu v spoločnosti a ohrozenie časti svojho majetku, ktorý by mohol prejsť do správy obcí a miest, resp. pod kontrolu jednotlivých rezortov štátnej správy. Odmietavý postoj k odkukovému modelu zaujala aj časť politických elít úzko prepojených so záujmami cirkví, pre ktoré by strata cirkevnej podpory znamenala ohrozenie ich politického postavenia. Pomerne významným faktorom podieľajúcim sa na odmietnutí odkukového usporiadania vzťahov medzi cirkvami a štátnou organizáciou bola obava z možnej straty prevažne katolíckeho Slovenska, kde prijatie takéhoto riešenia problému mohlo posilniť existujúce a v tej dobe pomerne silné autonomistické a separatistické tendencie a tým ohroziť územnú integritu spoločného štátu Čechov a Slovákov.

Napriek otvorene proklamovanej **Masarykovej** a **Benešovej** podpore odkukového riešenia vzťahu Československého štátu k cirkevným organizáciám parlament nakoniec v roku 1926 prijal zákon č. 122/1926 Zb. z. o úprave platov duchovenstva cirkví a náboženských spoločností štátom uznaných, známy skôr pod skráteným názvom *Kongruový zákon*, na ktorý neskôr nadviazalo vládne nariadenie č. 124/1926 Zb. z. o úprave platov duchovenstva, prijatím ktorých sa štát zaviazal vrátiť (resp. potvrdiť) cirkvám

ich majetok, poskytnúť im plnú autonómiu a zároveň financovať ich činnosť a potreby spojené s plnením ich funkcií. Mimoriadne dôležitým dokumentom upravujúcim problematiku vzťahov medzi štátom a katolíckou cirkvou a v podstate vytyčujúcim základné princípy prvorepublikovej cirkevnej politiky sa stala dohoda *Modus vivendi* uzatvorená medzi ČSR a Vatikánom 17. decembra 1927 a následne parafovaná 20. januára 1928. Tento medzinárodnoprávny dokument pozostával zo šiestich článkov dotýkajúcich sa „*delimitácie diecéz a rehoľných provincií v zhode so štátnymi hranicami, menovania predstaviteľov diecéz, prisahy vernosti hodnostárov diecéz ČSR, provizórnej správy cirkevných majetkov a pomeru Modu vivendi k československým zákonom*“ (Čeplíková, 2005, s. 57 – 58). Otázky platov duchovných, financovania činnosti cirkví a pod., t. j. ekonomické záležitosti, ktoré upravovali a zdôvodňovali iné dokumenty, neboli súčasťou obsahu tejto zmluvy.

Riešenie vzťahu štátu a cirkví v podmienkach prvej ČSR predstavuje ďalší z modelov, v odbornej literatúre charakterizovaný ako model kooperatívny, podstata ktorého spočíva v nájdení kompromisného riešenia, vystupujúceho ako záruka a predpoklad obojstranne výhodnej spolupráce medzi orgánmi a inštitúciami štátnej správy na jednej strane a cirkevnými organizáciami a náboženskými spoločnosťami na strane druhej. Špecifickou črtou tohto modelu je právne garantovaná autonómia a samostatnosť vo vnútorných záležitostiach, týkajúcich sa organizácie cirkevného života, ich nezávislosti na štátnej moci, ako aj právna garancia náboženských slobôd, pričom súbežne s týmito právami vystupuje do popredia povinnosť štátu poskytovať finančnú a hospodársku pomoc registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam. Ide v prvom rade o zabezpečenie platov duchovným, pokrývanie nákladov na prevádzku biskupských úradov a finančné zabezpečenie prevádzky cirkevných škôl vrátane platov učiteľov náboženstva v štátnych školských zariadeniach. V prípade fungujúceho kooperatívneho systému sa cirkvi chápu ako verejnoprávne inštitúcie „*podieľajúce sa na rozvoji mnohých sfér verejného života, kde je ich činnosť prospešná i pre štát – charita, vzdelávanie, zdravotníctvo, armáda a pod.*“ (Čeplíková, 2005, s. 15). Kooperatívny model, dnes nie celkom opodstatnene mnohými považovaný za najoptimálnejší spôsob usporiadania vzťahov medzi štátom a cirkvami, v prostredí demokratickej organizácie spoločenských vzťahov patrí k najrozšírenejším typom, ktorý sa stal (s určitými modifikáciami vyplývajúcimi z rozdielnych historických,

kultúrnych, politických a ekonomických špecifik) akýmiśi štandardom a zároveň aj súčasťou ústavných systémov väčšiny krajín Európskej únie, Slovensko nevnímajú.

Model úzkej a vzájomne podmienenej spolupráce medzi predstaviteľmi štátnej moci a štátneho záujmu na jednej strane a predstaviteľmi cirkví a náboženských spoločností (máme na mysli v prvom rade cirkev katolícku) na strane druhej je v súčasných podmienkach integrujúcej sa Európy pomerne zriedkavý a výnimočný. V podstatnej miere prekračuje hranice štandardných vzťahov, t. j. predstavuje určitý nadštandard umožňujúci katolíckej cirkvi významným spôsobom ovplyvňovať štátnu správu, zasahovať do politického a verejného diania, výrazne sa spolupodieľať na príprave a prijímaní zákonných noriem a pod. Uvedené snahy a ciele katolíckej cirkvi sú zo strany politických reprezentácií Slovenska (nepozerajúc sa na ich ľavo-pravú orientáciu) akceptované a prijímané s veľkou dávkou pochopenia, pretože v podpore, ktorú im garantujú cirkvi a ich predstavitelia, vidia dôležitý zdroj svojej legitimacy a svojho mocenského postavenia. Hodnotová a ideová orientácia politických subjektov, obsah a zameranie ich politických programov a svetonázorových východísk (okrem ojedinelých výnimiek) nie je pre nich tým rozhodujúcim a záväzným faktorom, resp. nespochybniteľným princípom ich činnosti. To, čo skutočne určuje a ovplyvňuje ich vzťah k náboženstvu a cirkvám, je účelový pragmatizmus a mocenská kalkulácia vystupujúce v úlohe dôležitého taktického, t. j. dočasného kompromisu uzatvoreného medzi nekompatibilnými entitami, ktorý však z pohľadu momentálnych potrieb a záujmov zainteresovaných strán prináša krátkodobé zisky a požadované výhody. Takýto úzko pragmatický a výhradne mocenskými záujmami motivovaný, teda nesystémový a neprinciálny prístup sa stal východiskom pre tvorbu a formuláciu obsahu štátnej cirkevnej politiky na Slovensku, pre ktorú sú charakteristické nasledujúce znaky:

- *spojenie národného a kresťanského princípu* na úkor občianskeho a demokratickeho zamerania organizácie spoločnosti,
- *preferovanie katolíckeho vierovyznania* ako dôležitého prvku štátnej ideológie a potvrdenie dominantného postavenia katolicizmu v štruktúrach štátnej organizácie,

- *potvrdenie privilegovaného postavenia cirkví v spoločnosti* a priznanie im štatútu a postavenia verejnoprávnej inštitúcie, v dôsledku čoho sa štátne štruktúry a právny poriadok SR „obohacujú“ a dopĺňajú náboženskými prvkami a normami cirkevného práva,
- *uznanie náboženstva za základ morálky spoločnosti*, za jediného garanta jej mravnosti a duchovno-mravnej obnovy slovenskej spoločnosti,
- *konfesionalizácia školského systému a výchovy mládeže* na základe kresťanského učenia a náboženského obrazu sveta,
- *poverenie cirkví ako verejnoprávnych inštitúcií štátnymi úlohami* v oblastiach, akými sú školstvo, zdravotníctvo, vojenské a bezpečnostné zložky, väzenstvo a pod., z čoho vyplývajú nároky, ale aj povinnosť štátu podieľať sa na financovaní týchto aktivít (Prusák, 2003).

Široká spolupráca cirkví so štátom a úzke prepojenie ich záujmov a následné spolitizovanie činnosti cirkví a náboženských spoločností je nebezpečné pre štát, aj pre samotné cirkevné organizácie. Z dlhodobého hľadiska a perspektív to môže mať pre cirkvi neželateľné dôsledky, prejavujúce sa v strate prestíže a podpory zo strany radových veriacich, ktorí sa na podobné aktivity cirkevných činiteľov pozerajú s odstupom a určitou dávkou nedôvery, nezriedka vedúcej k otvorenému odsúdeniu takýchto praktík. Ani pre predstaviteľov politických reprezentácií nemusí byť úzka spolupráca a nadštandardné vzťahy s cirkvami a ich vedúcimi kruhmi vždy prínosná a za každých okolností aj politicky únosná, pretože prepojenie takéhoto charakteru môže v očiach voličskej a laickej verejnosti generovať pocity nedôvery k ich politickým reprezentantom, spochybňovať ich nezávislosť a nestrannosť a v konečnom dôsledku spochybňovať ich skutočné poslanie a ciele – byť zástupcami, obhajcami a realizátormi záujmov a potrieb občianskej verejnosti. Ak sa politickí aktéri nechcú spreneveriť svojej podstate a tým úlohám, ktoré vyplývajú z ich kompetencií a postavenia v štruktúrach štátnej, resp. samosprávnej moci, nesmú preferovať záujmy jednej skupiny, jednej organizácie, nech by bola akokoľvek početná a vplyvná, na úkor ostatných zložiek obyvateľstva. Bol by to koniec demokracie a právneho štátu, koniec náboženskej a ideologickej neutrality a nezávislosti štátnej moci a jej orgánov. Politickí predstavitelia uprednostňujúci jednu skupinu či organizáciu na úkor tých ostatných by sa

skôr či neskôr dostali do područia moci a záujmov takýchto skupín, stali by sa nesvojprávnymi figúrkami v rukách vplyvných zoskupení sledujúcich len a výhradne svoje parciálne záujmy a ciele. Je možné súhlasiť s vyjadrením a zároveň aj varovaním **I. Šimka**: *„Pokušenie využiť duchovnú moc na dosahovanie pozemských politických cieľov, ale i naopak, úsilie svetskej moci vtiahnuť duchovnú moc do politických zápasov, aby požehнала také či onaké riešenie, to je hrozba ohrozujúca ako sféru politiky, tak i Cirkev“* (Šimko, 1994, s. 101).

Vzťahy medzi štátom a cirkvami, ako aj charakter a obsah štátnej cirkevnej politiky, v podstatnej miere ovplyvňovanej záujmami katolíckej cirkvi a postojmi jej predstaviteľov, smerujú podľa **M. Kusého** *„k pretvoreniu Slovenska na akýsi klerikálny štát, čo je nutné považovať za veľké nebezpečenstvo. Náš občiansky štát by mal ostať mimo všetkých cirkví a konečne by malo prísť k definitívnej odluke cirkví od štátu. Jedna zo základných požiadaviek VPN na námestiach v prospech cirkvi bolo to, aby nebola podriadená štátu. Dnes to žiadame z opačného hľadiska – aby táto cirkev nemala až taký vplyv na náš štát“* (Kusý, 2004, s. 9 – 10). Čo sa týka intenzity a rozsahu vplyvu katolíckej cirkvi na štát a smerovanie vývoja verejnej sféry, **M. Kusý** vo svojom rozhovore pre časopis TV OKO konštatuje, že je veľmi silný a nespochybniteľný, pretože *„sa tu zavádza povinné vyučovanie náboženstva do škôl, ovplyvňujú sa zákony, keď sa prijala Vatikánska zmluva, ktorá determinuje celý rad oblastí v prospech katolíckej cirkvi – počnúc katolíckymi útvarmi v armáde, polícii, vo väzniciach a nemocniciach. To všetko narúša (presnejšie povedané, podstatným spôsobom potláča – Š. S.) sekulárny charakter nášho štátu“* (Kusý, 2004, s. 9 – 10).

Dôsledkom takto chápanej a týmto smerom zameranej štátnej cirkevnej politiky je na jednej strane svojrázna *politizácia náboženstva a cirkevnej činnosti*, na strane druhej *klerikalizácia všetkých oblastí spoločenského života a posilňovanie princípov konfesijného štátu na úkor jeho laického charakteru*, čo je v príkrom rozpore s požiadavkami ideologicky a nábožensky neutrálneho moderného štátneho útvaru, zakotvenými v *Ústave Slovenskej republiky*.

Literatúra:

BĚLOHRADSKÝ, V. Dostupné na internete:

<http://www.slovakia.humanists.net/odluka-slovo.html>

ČEPLÍKOVÁ, M. 2001. Ideologicko – právne otázky vzťahu štátu a cirkví v Slovenskej republike. In GBÚROVÁ, M. (ed) *Ideológie ne prahu III. tisícročia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001. ISBN 80-8068-043-4, s. 272 - 279.

ČEPLÍKOVÁ, M. 2005. *Štát, Cirkvi, Právo na Slovensku. História a súčasnosť*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 2005. ISBN 80-7097-586-5.

DÁNYI, O. 1985. *Politici v sutanách. (Klerikálny antikomunizmus a jeho prejavy na Slovensku)*. Bratislava: Obzor, 1985. ISBN 65-027-85-735-21-85/6.

DÁNYI, O., BAŤALA, M. 2006. *Recidívy klerikalizmu. Slovenská republika a Vatikánske zmluvy*. Bratislava: Ondrej DÁNYI, Marián BAŤALA, ISBN 80-969542-3-7.

DOKUMENTY I. a II. 1968. *Druhý vatikánsky koncil*. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1968. 342 s.

HUBENÁK, L. 2005. *Oceňovaný antisemita*. In. Prometheus, 6/2005 [cit. 15.12.2009] Dostupné na internete:

<http://www.slovakia.humanists.net/vojt.htm>

JOHNSON, P. 1999. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultúry, 1999. ISBN 80-85959-41-0.

KOCÚR, M. 2010. Cirkvi a štát po roku 1989: vybrané problémy a výzvy. In BÚTORA, M. a kol. (eds). *KDE SME ? Mentálne mapy Slovenska*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. Kalligram, 2010. ISBN 978-80-89345-19-9,

KUSÝ, M. 2004. TV OKO. č.50., 10.12. – 16. 12. 2004. s. 9 -10.

LETTTRICH, M. 2009. *Kto nechodí do kostola, nie je dobrý kresťan*. Denník SME zo dňa 16. 2. 2009.

MULÍK, P. 2000. *Nenávideli sa bez príčiny. Totalitný štát a cirkev*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2000. ISBN 80-7165-272-5.

PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. 1999. *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1999. ISBN 80-224-0589-2.

PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. 2004. *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969 – 1989*. Bratislava: Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004. ISBN 80-224-0787-9.

PRUSÁK, P. 1999. Odluka – jediné demokratické riešenie. In *Slovo*, roč. 1., č. 29, Bratislava: zo dňa 14. 9. 1999.

PRUSÁK, P. 2003. *Odluka cirkví od štátu. To je demokracia*. Bratislava:

Juraj Masár – AMA, 2003. ISBN 80-968938-2-3.

ŠIMKO, I. 1994. *Čas pravých činov*. Bratislava: Charis, 1994. ISBN 80-88743-06-0.

TÓDOVÁ, M. 2009. *Niektorí kňazi opäť hovoria, koho voliť*. In *Denník SME*, č. 123, roč. 17, zo dňa 30. 5. 2009. Bratislava. s. 1 – 2.

Ústava Slovenskej republiky. 2007. 7. vydanie. Žilina: Poradca, s.r.o., 2007.